

D.W. Borgman

Herdenking tweede wereldoorlog door de ogen van een getuige

De oorlog 1940-1945 zoals ik mij kan herinneren opgeschreven in 2008

*foto: Afzetting van de Broekweg door Nederlandse militairen. (1200 Jaar Wichmond, J. Lamers)

Voor mijn kinderen, kleinkinderen en alleen die na mij komen.

Verder aan allen die dit willen lezen en belangstelling hebben.

Ik heb zelf ook te weinig geluisterd naar verhalen van ouderen. Daar krijg je later spijt van. Vooral mijn moeder wilde nog veel vertellen toen ze oud was. Maar toen had je geen tijd en was je bezig met andere dingen die belangrijker zijn of schijnen.

Van mijn vader heb ik veel gehoord en ook van mijn opa. Die vertelden dat onder het werk. Nu in deze tijd van t.v. en computers is er helemaal geen tijd meer om naar verhalen van oude mensen te luisteren.

Daarom schrijf ik het op en met mij vele anderen.

Er zijn en blijven altijd mensen die in hun achtergrond en geschiedenis zijn geïnteresseerd. Daarom bewaar het voor deze geïnteresseerden en gooi het niet weg.

Breng het anders naar het archief.

D.W. Borgman

Toen op 10 mei 1940 de oorlog uitbrak was ik 5 jaar en 9 maanden oud. Van voor deze datum herinner ik mij alleen nog dat er wel eens soldaten over de weg fietsten.

Een kwam er twee Nederlandse soldaten bij ons om de kelder te inspecteren. Onder "het Spieker" zit een gewelfde kelder, twee gewelven in de lengte van het hele huis. Volgens deze soldaten was deze zo sterk dat het huis geheel in kon storten zonder dat het stuk ging. We konden haar dus gerust als schuilkelder gebruiken als dat nodig was. Wat in het verloop van de oorlog en vooral tijdens de bevrijding is gebeurd.

Ook werden er om de eiken aan de Vierakkersestraatweg springladingen aangebracht. Een paar staan er nu nog. Je kon het vele jaren later nog zien want er werd om de hele stam plm. 15 cm schors verwijderd. Ze hebben ze bij de Duitse inval niet laten springen. Wel in Wichmond bij de brug over de Baakse Beek.

Op 10 mei 1940 kwamen dus de Duitsers in grote colonnes. Ze kwamen via de Koekoekstraat vanaf Vorden en trokken via de Vierakkersestraatweg richting Zutphen. Wij zaten bij "het Spieker" op de bult bij het huis en zagen en hoorden ze gaan. Infanterie, tanks en vele vrachtwagens. Mijn grootvader die vroeger ook soldaat was geweest zei maar steeds "arme Hollandse jongens". Toen snapte ik dat niet maar later begreep ik dat hij bedoelde dat "onze" jongens met hun erbarmelijk slechte bewapening geen schijn van kans hadden tegenover zo'n grote overmacht.

De Duitsers trokken op naar Zutphen maar onze jongens hadden de brug over de IJssel laten springen. Ook de Duitse pantser trein kon er dus niet over. Ze moesten nu met rubberboten de IJssel oversteken.

Onze soldaten zaten in kazematten, kleine bunkers die om de plm. 500 meter langs de IJssel waren gebouwd aan de westzijde. Dat was de IJssellinie. In zo'n kazemat zaten een aantal soldaten met een mitrailleur en geweren. Ze konden zo de hele IJssel bestrijken. Als er een kazemat was uitgeschakeld was er een bres in de linie.

Onze jongens hebben dapper gevochten en er zijn heel wat Duitsers uitgeschakeld. Maar de overmacht was te groot en de onzen hadden te weinig munitie en verder gebrek aan alles. Ook hun materiaal was verouderd om tegen de modern uitgeruste Duitsers stand te houden. Er werd wel verteld dat onze soldaten slechts 50 patronen per man hadden. Al snel werd de IJssellinie prijsgegeven en trokken ze terug op de Grebbeberg en de Hollandse waterlinie. Het verdere verloop is bekend.

Tijdens de gevechtshandelingen werd Jansen van "de Elter" door de Nederlandse soldaten doodgeschoten toen hij buiten ging kijken. De Nederlanders zagen hem voor een Duitser aan en openden het vuur van de overzijde van de IJssel.

Boeren en burgers werden ook geëvacueerd. Dat waren de mensen die te dicht aan de IJssel woonden. Zo is de familie Schoenaker van "het Heerle" een paar dagen bij ons geweest. Ze kookten in de schuurkeuken. Eten deden ze bij ons in de keuken. Daar werden een tafel en stoelen bijgezet. De kleren hadden ze in de koestal opgehangen. De stal was al schoon want de koeien liepen buiten. 's Avonds gingen ze voor het slapen naar de fam. Roelofs om te bidden. Die beide familie's Roelofsen en Schoenaker waren katholiek en wij waren hervormd. Zo ging dat toen en dat gaf geen problemen. Je moest leven en laten leven.

In 1939 had de Nederlandse regering de algehele mobilisatie afgekondigd en werden alle reservisten opgeroepen. Zo was de broer van Oom Gerrit Jan Regelink, die met mijn moeders zuster tante Marie was getrouwd, ook opgeroepen. Hij was in 1940 gelegeerd in de Betuwe. Tegenwoordig noemt men dat het rivierengebied. Na de capitulatie was iedereen natuurlijk zeer bezorgd hoe of het met oom Johan was afgelopen en of hij nog leefde.

Mijn vader en oom Gerrit zijn toen naar hem op zoek gegaan. In zijn legerplaats was hij niet meer maar ze hebben hem gevonden in fort Vianen aan de waterlinie, gezond en wel. Telefoon was er toen nog niet en gemotoriseerd vervoer evenmin dus ging men op de fiets. De thuisblijvers in nog grotere ongerustheid achterlatende.

Ook oom Jan Hiddink, die met tante Anne getrouwd is later, was in dienst. Die lag bij het vliegveld Soesterberg en zouden ook naar de Grebbeberg maar zijn daar niet aangekomen want toen was de capitulatie al een feit.

De soldaten die tijdens de meidagen van 1940 zijn gesneuveld liggen begraven op de Grebbeberg. Een Haggeman van de Broekweg in Wichmond ligt daar en een Hoogkamp die daar ook woonde aan de Broekweg. Zijn broers Jan en Hendrik zijn later verhuisd naar Drempt. Broer Marinus is met zijn ouders verhuisd naar Angerlo. Jan en later Marinus waren voor de oorlog knecht geweest bij mijn grootvader. Wij gingen daar ook wel op bezoek. Marinus woonde aan de Zevenaarseweg midden in het vlakke land. Heel anders dan hier. Als kind vond ik dat heel bijzonder zo wijds en groot.

Dan had je de N.S.B.-ers. Die werkten samen met de Duitsers en wezen hen de weg met de overval in mei 1940. Die droegen zwarte pakken en zij droegen wapens. Jongens gingen bij de S.S. en werden bij de Duitse legers ingelijfd. De S.E.-ers waren elitetroepen en zeer fanatiek, dat waren Nazi's uit overtuiging. De Duitse Wehrmacht soldaten waren minder fanatiek voor een deel. Zij moesten in dienst omdat heel Duitsland door Hitlers benden werd geregeerd.

De N.S.B had ook een jeugdbeweging "de Hitlerjugend" een soort padvinderij. Daar werden ze onderwezen in het Nationaal Socialisme. Leerden marcheren en met wapens omgaan. N.S.B.-kinderen werden lid van de Nederlandse afdeling.

Het eerste wat ik mij na de capitulatie van de Duitsers kan herinner was dat ze een barakkenkamp bouwden bij Gerrit Jan van Til van "Broekslag" op de kamp voor het huis. Nu is die kamp opgegraven maar toen was dat een hoge kamp. Bij die barakken bouwden ze stellingen met afweergeschut en zoeklichten.

's Avonds en 's nachts als de Engelse en later de Amerikaanse bommenwerpers overkwamen zetten ze die in de schijnwerpers en werden ze beschoten.

Ook bij Meijerink in de wei stond zo'n zoeklicht. Ongeveer op de plek waar nu onze waterbakken staan op de hoek bij Harrie Loman's kamp. Die zoeklichten stonden op meerdere plaatsen.

De Koekoekstraat was toen nog een zandweg. De Duitsers hebben daar toen puin in laten brengen vanaf Besseling, de smid tot aan dat kamp.

Dat zoeklicht bij Meijerink van het "Muldershuis" stond in een kuil de grond hadden ze in een wal er omheen gemaakt. Vanuit het kamp bij Van Til reden ze daar geregeld heen om de wacht af te lossen. Ze hadden van die kleine gevechtswagentjes. Leken wel wat op de jeeps die de geallieerden later hadden. Er was dag en nacht bemanning aanwezig.

Van Hattem was politieagent in Wichmond. Veldwachter zeiden ze toen nog. Dat was een N.S.B.-er. Als hij over de weg kwam en je was daar aan het werk dan sprong hij van de fiets, sloeg de hakken tegen elkaar en bracht de Hitlergroet. Nu krijgen we een nieuw Europa had hij altijd gezegd. Opa ging wel eens met hem in discussie. Opoe en mijn vader en moeder waren altijd bang dat opa teveel zou zeggen want je moest op de woorden letten. Ze konden je maar zo oppakken en vastzetten of afvoeren naar een concentratiekamp. Van Hattem had twee kinderen die waren bij de Hitlerjeugd. Na de bevrijding hebben we hem nooit meer gezien.

Ook de familie Nengerman uit Wichmond was bij de N.S.B. De oudste zoon was wat ouder en ging bij de S.S. Hij heeft in Rusland aan het Oostfront gezeten. Hij heeft de oorlog overleefd en is in Oost Duitsland achtergebleven en daar getrouwd. Hij is nooit weer teruggekeerd naar Nederland. Nengerman zelf en twee ongetrouwde broers werden ook naar Duitsland, Polen en verder gestuurd voor bewakingsdiensten. Zij waren gewapend met een jachtgeweer. Het waren geen overtuigde N.S.B.-ers maar zijn min of meer uit armoede bij de N.S.B. gegaan. Ze hebben nooit iemand uit de omgeving verraden of kwaad berokkend.

Geleidelijk begon de bezetter de touwtjes aan te halen en ging ook het verzet zich vormen. Je hoorde wel eens dat het verzet een N.S.B.-er had geliquideerd. Als kind mocht je dat eigenlijk niet horen maar kleine potjes hebben grote oren.

Wat ik mij van de school in de oorlog herinner was in de eerste plaats dat meester Jansen Venneboer het hoofd van de school reserve officier was tijdens de mobilisatie en de Duitse inval. Na de capitulatie is hij nog een tijd in krijgsgevangenschap geweest. Toen de Duitsers de klok uit de toren van de Hervormde kerk kwamen halen, voor omsmelting tot oorlogstuig, moesten we van hem allemaal naar buiten op het schoolplein en heeft hij eerst nog, samen met dominee Gerritsen, de klok laten luiden voordat ze hem uit de toren haalden. De N.H.-kerk had toen maar één klok. Die werd door de bevolking heel oneerbiedig de "schapenbel" genoemd want het was maar een kleintje. Na de oorlog zijn er 3 voor teruggekomen.

Tijdens mijn schooltijd hebben wij veel Vaderlandse liederen geleerd en het Wilhelmus. Wij hebben die ook opgeschreven in een schrift. Ik denk dat de bezetting daar ook invloed op gehad heeft.

Tijdens de bezetting werd de brandstofvoorziening moeilijker. Ons als kinderen kon dat niet schelen. Dan kregen we weer eens een weekje vakantie als de kolen op waren. Wij hielden daarom de kolenvoorraad nauwlettend in de gaten.

Tijdens de laatste winter is de school gevorderd door de Duitsers en werden er soldaten in gelegerd. Wij kregen toen les bij de ouders aan huis. Zoveel mogelijk per klas bij een boerderij 1 of 2 middagen in de week. Voor de rest moest je huiswerk maken.

Omdat er steeds meer gebrek aan eten kwam werd alles op de bon gedaan. Je kreeg bonnen voor alles en nog wat. Hierop kon je dan een betaalde hoeveelheid voedsel, kleding, schoenen, fietsbanden enz. krijgen. Voor zover het te koop was natuurlijk. Soms was het in de winkels niet meer te koop.

Ook kwamen er steeds meer surrogaten voor allerhande waren. Koffie b.v. Echter koffie was er niet meer. Tabak evenmin. De geallieerden werden steeds meer de baas op zee en in de lucht nadat deze producten die niet of weinig in Europa verbouwd werden niet meer aankwamen. Ook haalden de Duitsers alles uit de bezette landen naar Duitsland als ze de kans kregen.

Maar de mensen waren vindingrijk, zoals dat in zulke tijden gaat. Je moet leven in de tijd waarin je bent. Als je je niet weet te redden in het leven, ben je niet waard dat je leeft, zei mijn vader vaak. Maar in de oorlog was dat moeilijk en voor sommigen te moeilijk.

Zo ging men zelf tabak verbouwen en verwerken voor eigen gebruik. Veel burgers hadden toen nog een volkstuintje of hadden een stukje grond bij een boer waar ze groenten en aardappels verbouwden en dus ook tabak. Tabaksplanten werden wel een meter hoog met grote bladeren. Je moest de grote nerf in de lengte van het blad netjes in de lengte doorsnijden. Je liet de einden vast zitten dan werden ze aan een dunne gladde draad geregen en opgehangen om te drogen. Sommigen deden dat in een kuikenhok. Daar stond toch een kachel voor de kuikens in het voorjaar. Later als de bladeren droog waren moesten ze gesneden worden. Je kon dat met de hand doen, maar dan kreeg je ze niet zo fijn. Jan Besseling, de smid had samen met de kleine Herman Jansen van de mulder een machientje ontworpen om tabak mee te snijden. Die kon mooi fijn snijden. Mijn vader ging daar 's avonds ook naar toe om zijn tabak te laten snijden. Die tabak kon je dan roken in de pijp of je kon er sigaretten van draaien als je nog ergens vloeitjes kon krijgen. Anders moest het maar in ander papier. Sommigen maakten er ook sigaren van. Mensen uit de stad kwamen eten halen bij de boeren. Melk, boter, eieren, fruit, aardappels, een stukje spek of vlees. Alles wat maar eetbaar was en wat de boeren missen konden en aan de Duitse bezetter onttrekken want alles was geregistreerd. Zo kwam je met allerlei mensen in aanraking. Zo kwam er bij ons een leraar van de technische school. Die heeft voor mijn vader een oliemolentje gemaakt om koolzaad olie te winnen. In de oorlog moesten de boeren grasland scheuren om meer graan en o.a. koolzaad te verbouwen. Dat koolzaad moest je leveren maar de boeren hielden voor zichzelf wel wat achter. Dat oliemolentje zette hij vast op de elektromotor. Met een riem draaide dat. Die elektromotor stond op een soort kruiwagen. Het koolzaad moest je voorverwarmen en dan kwam de olie er uit. Het smaakte goed in die tijd. Slaolie was niet te krijgen. Een paar jaar na de oorlog stond er altijd nog een bus koolzaadolie. Toen we daar nog eens aardappels in bakten, omdat dat in de oorlog zo lekker was, vond niemand het meer lekker.

Ook verbouwden de boeren "Huten tuut" om bezems en boenders van te maken. Tarwe werd verbouwd om brood te bakken of te laten bakken. Als je daar de zemels uit liet halen had je witte bloem. Sommige molenaars konden dat. Ook konden ze havermout maken van geplette haver voor havermoutse pap. Smaakte beter dan roggemeelse pap. Die was zo zwaar op de maag. Van dat mooie tarwe meel kon je bij bakker Jansen wittebrood laten bakken. Als je een paar liter melk meedeed had je melkbrood. Smaakte als gebak in die dagen.

Voor roggebrood kon je een zak rogge naar Jansen brengen. Dan kreeg je daar roggebrood bonnen voor terug. Van die 8 ponder roggebroden dat was makkelijk. Je kon ze ook aan een melkklant uit de stad geven of verkopen, die haalde dan bij Jansen een roggebrood.

Oude spinnewielen werden weer gerenoveerd. De vrouwen leerden weer wolspinnen. Daar kon je van alles van breien. Sokken, truien en borstrokken. Ik vond met maar rare dingen die schapenwollen borstrokken, ze kriebelden als de pest.

Ook kwam er een Meulenbroek bij ons eten halen. Hij woonde naar ik meen in de Slindewaterstraat in Zutphen. Die had een dochter en een zoon. Deze laatste was ongeveer even oud als ik. Hij kwam ook bij ons om te spelen. Ik ben daar ook wel eens geweest. We waren liever op de boerderij. In zo'n stad is niet veel te beleven. Meulenbroek zelf werkte als winkelbediende in koffie- en theehandel "De Pelikaan" in de Pelikaanstraat. Hij werkte daar samen met Wassink de vader van de huidige eigenaar. Wassink heeft na de oorlog de zaak overgenomen van mevr. Uittien die toen eigenaresse was. Mevr. Uittien moest in de herfst altijd 'kannetjes' hebben. Dat waren kleine wat platte appels. Deze appeltjes waren uitstekend geschikt om te drogen. Om zo te eten was er niets aan. Via Meulenbroek kregen wij nog wel koffie en thee in de oorlog. Hij haalde bij ons melk en allerhande etenswaren. Ook maakte hij de stobben van omgehakte populieren uit de grond. Hij groef ze helemaal los en met bijl en ijzeren kylen kreeg hij ze klein. Zo nu en dan bracht mijn vader dan een vracht hout naar Zutphen.

Ook bij oom Jan Hiddink's oudershuis in het Baakse broek waar ze veel populieren hadden heeft hij veel hout gehaald. Ik geloof dat vrienden of familie van hem wel meeprofitteerden. Die hielpen hem ook wel eens. Meulenbroek heeft in de oorlog geen kou geleden.

Wagenmaker Luverman had een huishoudster die kwam elke week bij ons. Juffrouw Koerselman heette ze. Voor ons, mijn zus en ik, tante Koerselman. Ze was ongetrouwd en woonde samen met een broer. Overdag was ze huishoudster bij de familie Luverman, een echtpaar zonder kinderen. Daar woonde ook nog een ongetrouwde broer van mevrouw Luverman. Een beetje een zonderling die zijn dagen doorbracht met piano spelen. Hij was zo geworden omdat hij vroeger niet had mogen studeren voor pianist zei tante Koerselman. Of dat zo was weet ik ook niet.

Zoals gezegd kwam tante Koerselman elke week melk, eieren en boter halen. Zij bracht steevast wat mee voor mijn zus en mij. Wij hebben wat speelgoed maar vooral leesboekjes van tante Koerselman gekregen. Ze kwam altijd op de fiets. Als ze het niet vertrouwde, met controle van Landwachters, dat waren Nederlandse handlangers van de bezetter of Duitsers dan deed ze de boter in een linnen zak onder haar rokken.

Via Luverman kwam mijn vader bij een andere wagenmaker nl. Seising. Die maakte in de oorlog dresseerkarretjes voor de boeren. Niet voor geld maar voor ruilhandel althans een deel. Graan, boter etc. Hij heeft voor mijn vader ook een dresseerkarretje gemaakt en voor oom Albert Jansen-Venneboer uit Leesten en voor meerdere mensen.

Luverman had vroeger een grote wagenmakerij gehad. Hij woonde op de hoek van de Boompjeswal en de Bornhovenstraat. Aan weerszijden van de Bornhovenstraat had hij zijn panden. Op het Schupstoel woonde de familie Meerstad. Die hadden vroeger een varkensslachterij. In die slachterij ben ik wel eens geweest maar die was toen niet meer in gebruik. Zijn dochter Machteld en haar schoonzuster kwamen eten halen.

Hij en zijn vrouw kwamen ook wel eens. Hij zat denk ik ook wel in de ondergrondse want als er een razzia's waren in Zutphen kwam hij wel eens een dag bij ons onderduiken. Als de kunst weer veilig was werd hij door dochter of schoondochter weer opgehaald. Hij ging dan bij ons zo zitten dat hij door het raam de weg in de gaten kon houden.

In de Groenesteeg woonde de familie Wiemelink met een zoon en dochter en een zoon die getrouwd was woonde in de Hoven ("de Hueve"). De dochter Dina en de schoondochter uit de Hoven haalden melk. Maar het meeste haalden ze appels en ander fruit. Wiemelink zelf was al wat ouder maar hij had een volkstuin op het Helbergen. Toen was dat nog buiten de stad. In de Groenesteeg zoals op zoveel andere plaatsen in de stad bestond het tonnetjes systeem. Die tonnetjes werden elke week door de gemeentereiniging verwisseld. Bij Wiemelink niet. Die zette zaterdags zijn tonnetje op de kruiwagen en liep er mee vanaf de Groenesteeg, De Polsbroek, Graaf Ottosingel en de Emmerikseweg naar het Helbergen naar zijn volkstuin. Daar kiepte hij hem leeg op zijn land of 's zomers op de composthoop. Maakte zijn tonnetje schoon en ging dezelfde weg terug naar huis. In de tijd dat hij weg was moesten de vrouwen de plas maar zolang ophouden zei hij altijd. Zijn aardappels en groenten groeiden er best van.

De familie Martinus kwam ook. Martinus was bode op het gemeentehuis in Zutphen. Hij woonde direct naast het hoofdgebouw rechts naast het gemeentehuis. Nu zijn dat allemaal kantoren. Ik bedoel het oude gemeentehuis. Hij was een grote statige wat schuchtere man die moeilijk uit zijn woorden kwam. Zijn vrouw kon zo veel beter praten. Zij was de dochter van een smid en vond dat ze als vrouw van een gemeentebode wel wat meer was dan de rest. Ze hadden vier aardige dochters waarvan er een de huishouding deed. Als ze 's avonds wel eens kwamen melk halen en pap meegegeten hadden zei deze tegen de anderen: "Nu krijgen jullie vanavond geen brood meer want dat hebben we mooi uitgespaard". Eten was schaars in die dagen. Martinus had kennissen in Apeldoorn werkzaam op "het Loo". Ik meende dat die Weisnet heetten. Die zijn ook wel eens bij ons geweest. Hij kon mooi vertellen hoe ze de spullen uit het paleis verborgen hadden voor de Duitsers. Vader en moeder zijn een keer met de familie Martinus naar "het Loo" geweest. Mijn vader was als paardenman het meest onder de indruk van het paardenkerkhof op "het Loo". Het was een kerkhof compleet met grafstenen en al. Dat was in die tijd nog wat bijzonders.

Dan was er nog schoorsteenveger Stok en zijn vrouw Minie. Stok zelf was een grote man en zijn vrouw vrij klein. Na het bombardement in de Bartheze in Zutphen hebben ze een paar maand hier gewoond. Ze sliepen in een van de bedsteden, waar Stok zich haast dubbel moest vouwen om er in te kunnen. Toen ze naderhand weer weggingen huilden wij als kinderen tranen met tuiten want het waren erg aardige mensen. Stok sprak een beetje Duits. In de openbare school aan de Kapelweg lagen Polen ingekwartierd die voor de Duitsers moesten vechten. Die hadden een grote hekel aan de Duitsers en werden ook niet zo goed verzorgd. Ze kwamen dan wel eens melk halen 's avonds en bleven dan praten. Stok kon met hen praten. Voorzichtigheid was geboden want soms zaten er verkeerden tussen.

In de oorlog moesten boeren en burgers bewakingsdiensten doen. Er werden door de ondergrondse wel eens graanbergen in brand gestoken. De boeren en burgers moesten dan berg wacht lopen, een soort burgerwacht waar je moeilijk onderuit kon want er werd controle op uitgevoerd. Zo moest mijn vader eens bergwacht lopen met ene Dankers uit Warnsveld, verzamelen bij boerderij "De Vlieg".

Hij was gebracht door zijn schoonzoon en naderhand ook weer opgehaald want hij was wat bang in het donker. Toen mijn vader een tijdje met hem had rondgelopen en wel begrepen had dat het geen verkeerde was zijn ze maar thuis op “ ‘t Spieker” koffie gaan drinken. Dankers kwam naderhand wekelijks eten halen. Hij had een stempel fabriekje. Hij werd door de Duitsers erg in de gaten gehouden. Hij deed wel eens wat voor de ondergrondse o.a. vervalste stempels maken. Als ik dan eens weer wat klaar had dan liep ik door de Beukerstraat in Zutphen vertelde hij. Als ik dan en bepaald persoon tegen kwam dan zette ik mijn hoed af. Dan wist deze persoon wel dat hij weer wat op kon halen. Na de oorlog is hij nog een poos wethouder geweest van de gemeente Warnsveld voor de Partij van de Arbeid. Niet mijn vaders partij maar nu konden ze lekker debatteren over de politiek. Dankers woonde aan de Gerstekamp in Warnsveld. Zijn werkplaats was aan de Rijksstraatweg.

Dan was er nog de familie van der Hoeven. Die was Marechaussee. Hij woonde als zodanig bij de marechausseekazerne in Zutphen. Via politieagent Maters uit Wichmond kwam hij bij ons. De marechausseekazerne stond op de hoek van de Warnsveldseweg en de Prins Bernhardlaan. Daar hoorden een aantal woningen bij. Vroeger stonden daar ook een heleboel paarden want de Marechaussee was een bereden korps. In de oorlog toen wij daar kwamen stonden er nog een paar. De heleboel is na de oorlog afgebroken en nu zijn het woningen voor mensen met een handicap, die met wat toezicht wel zelfstandig kunnen wonen. Het gezin bestond uit vader en moeder en de kinderen Adrie en Henk. Henk was ongeveer zo oud als mijn zus en Adrie was denk ik 3-4 jaar ouder als ik. Van der Hoeven was wel een aardige man maar omdat hij bijna altijd in uniform liep kwam hij wat streng over. Uniformen boezemden toen nog ontzag in. Mevrouw van der Hoeven was een geboren Drentse. Zij en haar man waren na de oorlog ook lid van de Drentse vereniging in Zutphen. Zij speelde daar ook toneel en gaven jaarlijks een uitvoering. Zij deed dat zo goed dat ze in de film Bartje de rol van Opoe Tjebbe mocht spelen. Dochter Adrie heeft als figurante meegedaan. Henk is onderwijzer geworden in het westen van het land. Hij was niet getrouwd en woonde samen met een vriend. Adrie is met Teun Ravenhorst getrouwd. Samen hadden ze een particulier boekhoudbureau. Teun is al overleden maar Adrie woont momenteel in Steenderen.

Op de hoek van de Leeuweriklaan en de Weg naar Laren woonde Versteeg. Die was leraar aan de ambachtschool in Zutphen. Juist die van het oliemolentje. Hij had familie in Zierikzee. Die kwamen ook wel eens. Ook na de oorlog nog wel.

Ook notaris kroep kwam in de oorlog eten halen. Die woonde aan de Burgemeester Dijkmeesterweg in Zutphen. Ook zijn schrijver, ‘notarisklerk’ noemden ze dat in die dagen, ... Nijkamp uit Eefde. Die deed ook de boekhouding voor mijn vader en meerderen. Na de oorlog heeft hij de zaken opgelicht en is het slecht met hem afgelopen. Hij leende geld en kon het niet terugbetalen. Hij leefde op te grote voet. Ook geld wat de notaris in bewaring had van klanten. Toen er eens een man terugkwam uit Amerika om zijn erfdeel op te halen dat de notaris in bewaring had kwam de zaak aan het rollen. Hij is toen failliet verklaard en veroordeeld. Zijn schuldeisers kregen ongeveer een kwart van de waarde terug. Mijn vader had hem 5.000 gulden geleend. Omdat hij in 1951 een nieuwe stal bouwde heeft hij f. 4.000,-- teruggekregen. De laatste f. 1.000,-- waren zoek. Dat was in die tijd toch nog een heel bedrag. Driekus oom grootvaders broer had hem f 5.000,-- geleend en f 1.000,-- teruggekregen. Zo verging het nog velen meer.

De schuilkelder van de school in Wichmond.

- Wand
- Looppad
- Drie Rijen stobalen om te zitten
- Looppad
- Wand Ingangen

Alle wanden waren van stobalen. Die waren ongeveer 1.60 m. lang en 80 cm. breed en hoog. Die waren met ijzerdraad gebonden.

Het geheel was plm. 1 meter in de grond gegraven. Eerst bouwde men een raamwerk van dennenpalen en slieten en daaromheen en overheen kwamen de stobalen. Het geheel werd afgedekt met grond.

Als er luchalarm was gingen wij van de school erin. Wij hebben er niet vaak ingezeten want de laatste Oorlogswinter zijn we niet meer naar school geweest.

Wij gingen lokaal voor lokaal. Eerst de juffrouw met de kleintjes, dan de middengroep en dan de groten.

Ik denk dat er met de bevrijding ook wel Wichmonders in gezeten hebben.

- Dwarsdoorsnede
- Zand
- Strowanden

In de oorlog moest alles verduisterd worden. Straatlantaarns mochten niet branden. Die waren er in die tijd nog niet zoveel en zeker niet op het platteland. Alle huizen mochten geen licht uitstralen. Vensters en gordijnen gesloten. Stalramen afgeschermd met zwart papier. Dat zwarte papier maakte je vast op een houten raamwerk en dat hing je 's avonds als de lampen aangingen voor de stalramen. De drie hoekjes in de vensters moesten nog afgeschermd worden. Als je het niet voor elkaar had kwamen de landwachters het wel zeggen. Ze deden dit om de geallieerde vliegtuigen oriëntatiepunten te ontnemen als die op weg waren naar Duitsland om de fabrieken en de steden te bombarderen. Die kwamen overigens toch wel. Engelse en Amerikaanse bommenwerpers kwamen soms nacht na nacht overvliegen om hun last in Duitsland te laten vallen. Als de Duitsers ze in hun zoeklichten gevangen hadden kon je ze als zilveren miniatuurtjes zien. Duitse jagers probeerden ze aan te vallen en neer te schieten maar geallieerde jagers verhinderden dat. Meestal was dat 's nachts maar later ook overdag. Wij als kinderen hadden de opdracht om als er luchtgevechten waren tijdens onze tocht naar school in een sloot te gaan zitten. Eén keer hebben we dat gedaan net voor kasteel "Suideras". Op school moesten we onder de banken gaan zitten als er luchtgevechten waren. Later hebben ze een schuilkelder gebouwd op het schoolplein achter de school. Thuis hadden we onze kelder als het gevaarlijk werd.

Soms werden er wel bommenwerpers of jagers getroffen en storten dan brandend neer. Anderen lieten hun bommenlast vallen en probeerden zo snel mogelijk naar Engeland terug te keren wat niet altijd lukte. Bij oom Willem Boenink aan de Walterslagweg zijn ook bommen gevallen maar er was alleen materiële schade en grote gaten in de grond. In Vierakker kan ik mij niet herinneren dat er bommen zijn gevallen of vliegtuigen zijn neergekomen. Ik meen van in Wichmond bij Stoltenborg wel. Er liggen op de Algemene begraafplaats ten minste 13 vliegers begraven die hier zijn omgekomen. Canadezen en Engelsen. Ook lieten de vliegtuigen soms zilverbapiertjes vallen van die fijne kerstboomversiering. Dat was om radio contact op de grond van de Duitsers te verstoren zei men.

Ook kwamen er V1 en V2's over dat waren raketten die de Duitsers afschoten en op de Engelse steden waren gericht. Die hebben vooral in Londen nogal wat schade aangericht. V2's vlogen hoog langs de hemel en bij helder weer kon je ze zien gaan. Of deze wel eens voortijdig neerstortten weet ik niet. Hier tenminste niet. V1's waren veel gevaarlijker die werden in Harfsen afgeschoten. Daar tussen Harfsen en Gorssel hadden ze lanceerplaatsen gebouwd in de bossen. Die werden in serie's van 4-5 gelanceerd. Als de motor aansloeg en ze voldoende hoogte kregen kwamen ze met veel geraas over. Dat waren gevaarlijke dingen want de motor kon ieder moment afslaan en dan storten ze neer. Als ze over waren haalde je opgelucht adem. Ze verloren soms ook wel onderdelen. Benzinetanks en van die grote ronde ballen van plm. 100 cm. doorsnee. In de gracht bij "Suideras" heeft er lang één rondgedreven. Als we gingen schaatsen ging je er opzitten om uit te rusten. Men zei dat er fosfor inzat. Als ze neerstortten en bezine en fosfor kwam vrij dan was dat een ramp. Zo is de boerderij van de familie Rossel van "De Pas" volledig afgebrand. Ze zijn er ternauwernood uitgekomen want het gebeurde midden in de nacht. Tante trui, oom Gerrit Jan en de jongens Tonnie, Bennie en Henk was nog een baby. Oom Gerrit Jan heeft nog geprobeerd het vee te redden. 1 koe heeft hij losgekregen maar die is ook nog verbrand. Toen kon hij er niet meer zijn. Het paard heeft de deur eruit geslagen en is er uitgekomen. Wel met diverse brandwonden. Al het verbrande vee is op de kamp begraven. Nog een hele tijd was dat een verhoging in het landschap.

Ook in Warnsveld op de Molenbult bij de molen is er een neergekomen. Daar zijn diverse mensen omgekomen o.a. de moeder met 3 kinderen van de familie Kappert.

Hendrik Meijerink, een broer van Harm die bij ons was. Was knecht bij Empenpol in Warken. Die was in het bos aan het werk en door een neerstortende V 1 is hij toen verongelukt. De buurman die dat samen met de dominee moest gaan vertellen kwam eerst bij ons. Samen met Harm zijn ze toen naar zijn ouders gegaan.

Later toen de geallieerden heer en meester in de lucht waren, probeerden de jagers ze neer te schieten. Die jagers schoten ook op Duitse voertuigen en op treinen en trams en alles waarvan ze dachten dat het Duitsers waren. Zo hebben ze ook een keer de tram Zutphen-Emmerik beschoten tussen "Den Elter" en "De Groene Jager". Daar zaten gevangenen in. Voor een deel zijn die toen gevlucht door de weilanden. Zij gingen bij de boeren aan en kregen eten en drinken en vluchtten verder.

Ook hebben ze een keer op een zondagmorgen op kerkgangers geschoten die op de terugweg waren van de vroegmis om 8 uur/half 9. Wij zaten toen net te eten. Je zag de mensen zo van de fiets vallen. Wij renden naar buiten maar het viel allemaal gelukkig mee. Er waren er een paar die wat schampschoten hadden o.a. Seesing de kleermaker uit Vierakker. Die is hier toen nog even binnen geweest om wat op verhaal te komen en om zijn hand te verbinden. De draad langs de wei was op 4 plaatsen doorgeschoten en in de eik was een mooi rond gat waar een mitrailleurkogel in was verdwenen. Daar kon mijn vader zijn pijpensteel helemaal insteken. De kogel zal er nog wel inzitten want de eik staat er nog. Eén van de twee. Diegene die het meest richting Wichmond voor het huis staat. Het vliegtuig kwam ook van die kant aanvliegen.

Op een zondagmiddag hebben ze de landhuizen "Hoekendaal" en "Buitenzorg" beschoten. Daar zaten Duitsers in. Gestapo en andere commandotroepen. De huizen stonden aan de weg van Zutphen naar Vorden plm. 1 km. Verder dan café "De Bochelaar" richting Vorden. Van hieruit kon je de vliegtuigen zien aanvliegen, duiken en dan hoorde je ze schieten. Hier in het bos voor Heuvelink stond een soldaat met een geweer op de vliegtuigen te schieten. Hij raakte natuurlijk niets tot groot genoegen van ons. De vliegtuigen hadden meer succes. Daar zijn heel wat Duitsers verongelukt. Juiste aantallen hoorde je natuurlijk nooit.

De mooiste beschieting met vliegtuigen was op de munitietrein in Zutphen. Via de ondergrondse hadden de geallieerden er lucht van gekregen dat er een trein met munitie op het station stond. De spoorwegen waren toen al in staking en het personeel ondergedoken. Eerst gebeurde er nog niet veel. Wij stonden op het weggetje wat nu de Heerlerweg is te kijken. Je zag de jagers wel aanvliegen, duiken en je hoorde wel wat geknal van ontplofende munitie. Toen kwam er een jager heel laag aanvliegen gooide zich op zijn kont en vloog er heel laag overheen. Toen begon het vuurwerk pas goed op gang te komen. Alles is in de lucht gevlogen en ontploft. Wat erger was ook veel huizen waren beschadigd langs de Deventerweg en Burgermeester Dijkmeesterweg. Of er veel burgers zijn verongelukt of gewond geraakt weer ik niet. Maar het voornaamste was dat de vijand weer een slag was toegebracht. Dat voelde als een triomf hoe klein je nog was.

In het begin van de oorlog toen veel dingen schaars begonnen te worden en alles op de bon ging, sloegen de mensen aan het hamsteren. Veel dingen kon je niet lang bewaren maar anderen wel. Koffie, tabak, sterke drank en kleding enz. kon je goed bewaren. Je had dan nog wat als er niets meer te krijgen was en je kon het ruilen met anderen.

Ook kwam er een levendige zwarte handel op gang. Er zijn altijd lieden die van een ander zijn narigheid profiteren. Op arme mensen na, die op deze manier een graantje probeerden mee te pikken daargelaten, werden de meeste zwarthandelaren na de oorlog er wel op aangekeken. Het waren geen landverraders zoals N.S.B.-ers en hun handlangers maar toch vond de bevolking zwarthandelaren ook geen goede vaderlanders.

De belastingdienst heeft hen ook wel geprobeerd zoveel mogelijk terug te pakken, maar er zijn er altijd die tussen de mazen van het net doorglippen.

Ook moest je op een gegeven moment je radio inleveren want je mocht niet naar radio Oranje luisteren of naar de B.B.C. of andere buitenlandse zenders. Oude tweedehands radio's werden opgekocht om deze in te leveren en de goede te verstoppen. Radio Oranje zond uit vanuit Londen en begon als volgt: "Hier radio Oranje. De stem van strijdend Nederland". Bij ons hadden ze hem verstopt onder de bedstee en als er mensen uit Zutphen kwamen werd er vooral op het eind van de oorlog na geluisterd om te horen hoe ver de geallieerde legers al waren opgerukt. Ook werden er berichten voor de ondergrondse doorgegeven. Heel gewone berichtjes tussen het nieuws door. B.V. de zwarte merrie heeft vandaag een veulen gekregen of tante Johanna logeerde bij oom Jan. De betrokkenen wisten wel wat dat betekende of berichten die waren doorgegeven en van aankomst bevestigd werden.

Ook moesten natuurlijk alle wapens ingeleverd worden. Jachtgeweren, buksen enz. Mijn vader had een zogenaamde vogelakte. Je mocht dan schadelijke vogels afschieten. Hij gebruikte daarvoor een 9 mm. Vuurbuks. Die moest met de bijbehorende munitie worden ingeleverd. Hij heeft hem mooi verstopt en bewaard.

Ook moest je voorwerpen van koper en tin en andere metalen waar de bezetter oorlogstuig van kon maken inleveren. Ook zilvergeld en gouden tientjes moest worden omgesmolten. We kregen toen van dat blikken geld.

De klokken uit de torens werden eruit gehaald en omgesmolten, maar dat heb ik al verteld.

Ook moest al het vee geregistreerd worden in het veeboekje. Geboorten, aan- en afvoer en sterfte moest zorgvuldig worden bijgehouden en aan de Plaatselijke Bureau houder gemeld worden. Dat moet tegenwoordig trouwens weer. Nu is het echter om ziekten te vermijden en om bij uitbraak van besmettelijke veeziekten, de dierstromen snel te kunnen traceren. Toen was het omdat de bezetter alles wat afgeleverd werd zoveel mogelijk voor zichzelf op wilde eisen. Er werd door de ambtenaren van de C.C.D. (Crises Controle Dienst) op toegezien of alles klopte. Die kwamen op de bedrijven en keken of de aantallen stuks vee klopten met de aantallen in het veeboekje.

Ook kwamen ze als er graan gedorst werd. Die bleven er bijstaan om te zien hoeveel kg. graan er gedorst werd. Een deel van dat graan moest geleverd worden aan de bezetter. Die C.C.D. controleurs waren gewoon Nederlanders maar ze waren zeer verschillend. De meesten waren goed en voor de boeren en voor zichzelf. Maar er waren er ook die stonden op hun strepen en waren lastige mensen. Die laatste controleurs werden daar ook na de oorlog wel op aangezien en als zodanig behandeld. Tijdens het dorsen bracht mijn vader zo af en toe een zak graan op de nek naar boven op de hoogste zolder van "het Spieker" waar moeilijk te komen was en goed verborgen. Je moest toch ook wat hebben voor jezelf en de hongerige mensen uit de stad. Ook de C.C.D. controleur kreeg wat. Die haalde het meestal 's avonds op. Als je een big of een kalf voor jezelf wilde mesten moest je hem natuurlijk niet geboren laten worden, d.w.z. niet op papier, dus niet vermelden in het veeboekje. Je moest deze dan wel verbergen voor de C.C.D.-controleur. Maar de boeren waren vindingrijk. Zo had mijn vader eens een één jarige stier die we zelf eigenlijk nodig hadden voor de slacht, maar je moest hem leveren. In overleg met Maters en Nekkers de beide politieagenten uit Wichmond is dat toen gebeurd. Olthof heeft hem geslacht en afgesneden en Maters en Nekkers kregen ook een stuk. De agenten gaven een verklaring aan mijn vader dat de stier door de Wehrmacht soldaten was gestolen. Die ging daar weer mee naar Gradus Holtslag, de B.B.H. -er. Deze keek eens wat vorsend over zijn brillette en dacht er het zijne van. Gradus Holtslag was een goede B.B.H.-er. De aantallen vee waren in de oorlog in geen vergelijking met tegenwoordig. Alle voer moest ook zelf verbouwd worden. Daarnaast moesten de boeren in de oorlog grasland scheuren en meer graan verbouwen. Ook moest er koolzaad worden verbouwd voor de olie.

Ook gingen de mensen weer meer zelf doen zoals boter karnen voor eigen gebruik. Melk voor de kalveren werd afgeroomd en een paar maal in de week werd die room tot boter gekarnd. Een deksel op de melkbus van hout met een rond gat erin waar de steel van de karn door stak. Die werd dan op en neer als een stamper in de melk geplonsd. Na verloop van tijd kreeg je boter. Dat was meestal het werk van tante Anne of van opoe.

Ook werd er kaas gemaakt. Mensen uit de stad zorgden voor stremsel. Kaasfabrieken had je hier in de Achterhoek nog niet. Dat moesten de mensen hier helemaal leren. Het resultaat was niet overweldigend. Misschien vind ik boerenkaas daarom nog steeds niet erg lekker. Er zit altijd een aparte smaak aan. Ook werd er van suikerbieten stroop gekookt, maar dat was een langdurig proces van steeds maar weer inkoken.

Ook gingen de boeren touw draaien voor koetouwen en paardenrepen, lijnen en wagentouwen. Op het laatst was er alleen maar strotouw van papier daar kon je ook slecht touw van draaien.

Mijn grootvader kon goed manden vlechten. Die werden overal voor gebruikt. Fruit in plukken, appels in rapen, bieten snijden en wortels voor het vee enz.

De wilgentwijgen kon je het beste zelf verbouwen. Die groeiden het best op natte plekken. Langs sloten of waar het afvalwater naar toe liep. Ook werden ze wel eens uit de bossen gehaald. Toen werden de bossen en houtsingels nog geregeld gekapt en dan groeide er weer volop jong hout en twijgen. Ook stelen voor de gereedschappen en bezems werden uit de bossen gehaald of van de knotwilgen. Handharken werden ook zelf gemaakt. Voor berkenbezems had je jonge buigzame berk nodig. Die werd aan bossen gebonden en naderhand bezems van gebonden.

Knotwilgen werden om de 4 à 5 jaar geknot. Het beste en rechte hout werd gebruikt voor palen om de weilanden mee af te rasteren. De rest was voor brandhout. De dunne twijgen werden aan bossen gebonden en gebruikt om de fornuispot te stoken en om de kachel mee aan te maken. Van wilgenhout kon je ook mooie spaanders snijden. Die werden bij de kachel gehangen om te drogen. Daar kon je van alles mee aansteken. Kaarsen, de pijp, sigaren en sigaretten. Je hield zo'n spaantje even in de kachel en hij brandde langzaam op. Daar kon je lucifers mee uitsparen want die waren ook niet meer te krijgen. Daarnaast hadden de boeren vaak nog wel een klein bosje of wat houtsingels. Daar groeide van alles. Eiken, acacia's, berken en elzen op wat lagere grond.

Verder kocht je hout bij de houtverkoop van de landgoederen. In de oorlog kon je ook wel een perceel hout op stam kopen. Je moest het dan zelf ook omhakken of zagen.

Naarmate de oorlog vorderde werden de Duitsers grimmiger en ze kregen ook gebrek aan veel dingen o.a. benzine. Ze bouwden gasgeneratoren op auto's en bussen. Die werden met hout gestookt en kolen. Op dat gas liep de auto of bus. In de lucht waren de geallieerden heer en meester en beschoten de Duitsers zoveel mogelijk. Op de spatborden van de auto's zaten een paar soldaten naar de lucht te turen of er ook vliegtuigen in aantocht waren. Waren die in aantocht dan reden ze zo snel mogelijk onder de bommen. Waren die er niet dan lieten ze de auto staan en doken in de sloot of in de éénmansgaten langs de weg.

De Duitsers hadden de organisatie T.O.D. opgericht die was er om verdedigingswerken te maken om de geallieerde legers tegen te houden. Tevens lieten ze éénmansgaten graven langs de doorgaande wegen. Dat waren rond of vierkante gaten van een kleine meter in doorsnee en plm. 1.5 meter diep. Die werden om de 100 meter langs beide kanten van de weg gegraven. Langs de Vierakkersestraatweg zaten ze ook. De grond werd netjes om het gat verdeeld en werd met zoden afgedekt. De Duitsers verwachtten de geallieerden vanuit het westen dus werden aan de oostkant, onze van de IJssel kant, een verdediging gemaakt. Allereerst een tankgracht van zo'n 5 m. breed, soms breder en wel 3 – 4 meter diep. Met schuin talud en er onder in stond water. De grond werd netjes schuin afgewerkt wel 10 m. aan beide kanten. Verder loopgraven zigzaggend erachter en éénmansgaten. Die werden langs de hele IJssel aangelegd, althans dat was de bedoeling maar toen kwam het hoge water en de Baakse Overlaat stroomde over en liepen hele gebieden onder water.

In de wei op Olburgen hadden we wel loopgraven en éénmansgaten maar de tankgracht was tot een 100 meter van onze wei gevorderd toen het water kwam. In de Dieselweerd ging de tankgracht wel een hoek door de wei en ook de loopgraven. Door het water lag de graverij stil en veel wat klaar was zakte in elkaar en was onbruikbaar.

Voor dat graafwerk had men natuurlijk mensen nodig want alles moest met de schop en kruiwagen gebeuren. Ook moest er hout gehakt worden en vervoerd vanuit de bossen naar de stellingen die ook werden aangelegd. Daarvoor werden alle mannen die werken konden opgeroepen. Als ze niet kwamen werden er een aantal willekeurig opgepakt en dan dreigde de bezetter deze te fuseren. Hier in deze contreien gingen de mensen 's avonds weer naar huis maar mensen verder uit de Achterhoek en Twente werden in scholen en andere openbare gebouwen ondergebracht. Als ze nog bekenden hadden in de buurt van het werk gingen ze daar naar toe. Als je helemaal niet gemist kon worden of als je ziek was kreeg je een 'ausweis' en was je vrijgesteld. Mijn vader heeft op één of andere manier een 'ausweis' weten te versieren. Grootvader was te oud.

De paarden had de smid wat bredere ijzers ondergelegd dan normaal, die waren zogenaamd hoef bevangen. De veearts had daarvoor een verklaring afgegeven. Dat ging een tijdje goed. Toen kwamen er een paar van de Tod weer eens controleren en o hemel de paarden liepen in de wei. Dus de Tod mee naar de wei, het waren er twee. Die droegen van die donkergeelachtige uniformen en van die lange overjassen en glimmende zwarte laarzen. De paarden schrokken daar zo van en zetten het op een lopen wat de Duitsers in woede deed ontsteken. Niks geen hoefbevangenheid. Paarden die zo konden lopen konden ook varen en wel direct. Zo kwamen wij ook aan het varen voor de Tod. Dat deed Harm Meijerink. Die was bij ons als knecht en tevens ondergedoken. Als het gevaarlijk was of als er razzia's waren dan sliep hij bij Drikus Loman. Daar hadden ze een schuilplaats. Als de politie vooraf wist van die razzia's dan deden ze bericht.

Het spreekt vanzelf dat bij dat werk voor de Tod zoveel mogelijk werd gesaboteerd. Stelen van schoppen, tuurhamers en stompenhamers sneuvelden bij de vleet. Er werd meer gekaart dan gewerkt maar door de grote aantallen mensen gebeurde er toch nog wat. De vrachtjes hout die verreden werden waren klein en Harm bracht als de kust veilig was vaak wat mee, weidepaaltjes, dennen rikkens of een rol prikkeldraad of een stompen hamer. Er werd gestolen bij het leven want dat deden de Duitsers ook. Alles wat maar een beetje vervoermiddel was werd gevorderd voor de Wehrmacht, fietsen vooral.

De Duitsers bouwden in Leesten stellingen ter verdediging van Zutphen. Op de Leestense Enk en de Loër Enk. Daar staan nu allemaal huizen. Oom Albert en tante Toontje Jansen-Venneboer woonden daar. De boerderij staat er nu nog. "Het Overkamp" staat er voor. Hun boerderij stond in het schootsveld van de stellingen en moest worden afgebroken zeiden de Duitsers. Oom Albert moest evacueren en kreeg slechts korte tijd om de boerderij te ontruimen (plm. 48 uur?). Familie, vrienden en burens togen aan het werk en alles wat maar rijden kon werd naar Leesten gestuurd om het vee en veevoer (hooi en stro) voortvaring, huisraad en beddengoed op te halen. Ze hebben er alles uitgehaald, zelfs de lampen van de zoldering.

Oom en tante en de kinderen werden ondergebracht bij oom Hendrik Jan en tante Bertha Borgman en opoe in de Toverstraat in Baak. Daar zijn ook de melkkoeien naartoe gegaan. Verder is alles bij de andere familieleden ondergebracht. Hier stond een heleboel huisraad op zolder. De boerderij is niet afgebroken maar met de bevrijding met de gevechtshandelingen afgebrand zoals vele anderen in die omgeving.

De evacuatie was achteraf een geluk want zijn hadden alles nog op de boerderij na. Vele anderen waren naast de boerderij vaak een deel van het vee kwijt en meestal alle huisraad. Na de oorlog hebben ze lang in een noodwoning en noodstallen gewoond. De boerderij is pas laat weer opgebouwd maar "het Overkamp" staat er nu nog. Er is nu een tuinderbedrijf gevestigd. Tijdens de luchtlanding in Arnhem en omgeving "Operatie Market Garden" kwamen er ook vele evacuees uit de Betuwe en omgeving deze kant op. Zo kwam er een gezin uit de Betuwe wonen in een oud boerderijtje van Loman. Dat stond ongeveer op de plek waar nu de ligboxenstal van Gerrit en Annelies staat. Het is door de overgrootvader van Toon, Gerrits vader gebouwd en kreeg toen de naam het "Nieuwe Huusken". Die naam heeft het behouden tot de afbraak als bouwval in de negentiger jaren van de vorige eeuw.

Dat “Nieuwe Huusken” stond leeg in de oorlog en daar werd de familie Reijerink ondergebracht. Ze kwamen met één paard voor de wagen en wat huisraad.

Als er onraad was en de Duitsers probeerden paarden te vorderen dan ging Reijerink met zijn paard naar Brinksbosje in de Koppelmaten en verstopte zich daar tot de kust weer veilig was. Dat paard was naast zijn familie zijn kostbaarste bezit. Wat hij terug zou vinden van de boerderij in de Betuwe na de bevrijding moest hij maar afwachten.

Na de verloren Slag om Arnhem door de geallieerden kregen de Duitsers weer wat meer praatjes en ze reden trots rond in de buitgemaakte jeeps van de geallieerden. Omdat de treinen vaak beschoten werden was het spoorwegpersoneel in staking gegaan en ondergedoken. Er kwam steeds meer volk op de boerderijen.

Het hoge water was van korte duur. Dat was maar goed ook want toen konden de mensen uit de stad weer komen om eten te halen. Toen kregen de koeien ook nog mond- en klauwzeer. Niet zo erg want er gingen er niet veel dood. Je kreeg allemaal een plakkaat op de achterdeur en aan de weg en je mocht geen melk meer leveren. Als de veearts maar ergens een blaartje kon vinden was je besmet.

De melk werd gekookt in een grote koperen ketel en werd door de mensen uit de stad graag opgehaald of tot boter gekarnd. Dezelfde koperen ketel die Erna gebruikt als houtbak. Omdat er volk genoeg was ging men ook dorsen met de vlegel. Het zaad werd naderhand met de kafmolen geschoond.

Ook was er op het eind in de laatste Oorlogswinter bijna geen elektriciteit meer en werden zoveel mogelijk gezinnen en boerderijen afgesloten. Maar olie was er ook bijna niet. Koolzaad werd wel gebruikt. Wij hadden een carbidlamp. Ook kon je een fiets op een standaard zetten en dan moest er om de beurt gefietst worden anders ging de lamp uit. Boeren die een eigen dorsmachine hadden konden voor een paar dagen stroom aanvragen om te dorsen. Wij hadden een kleine zelfreinigende dorsmachine. Dat zelf reinigen betekende dat het zaad schoon in de zak kwam. Stro moest je zelf aan schoven binden maar dat was niet erg want volk was er genoeg. Ook burens en familie kwamen dan hier om te dorsen. Het ongedorste graan werd op de wagen geladen en naderhand ging men met het stro en het zaad weer naar huis. Die brachten hun eigen arbeidskrachten mee. Als je dat een beetje uitbuitte dan kon je nog wel een tijdje stroom houden voordat je weer werd afgesloten. Die stroom was wat minder sterk dan nu. Wij zaten aan het begin van het net en hadden geen problemen. Bij Makkink van “ ’t Makkink ” aan de Boshuisweg hadden ze ook een dorsmachine maar die kon niet op gang komen als hier de dorsmachine liep. Dan moest mijn vader eerst “de mölle” stil zetten en als hij dan hoorde dat bij Makkink “de mölle” liep dan kon hij ook weer beginnen. Als bij Makkink de machine maar eenmaal liep dan ging het wel door.

Tijdens de laatste Oorlogswinter, kort voor de bevrijding, hebben ze nog Joden gevonden in de bossen onder Lochem. In die schuilplaats vonden ze ook een oude melkbus van de Zuivelfabriek in Vorden. Op die bus het nr. van ons 322. Ons leveranciersnummer. Daar ging ze mee naar Vorden naar de fabriek om te vragen aan wie dat nummer toebehoorde. Hendrik Meulenbrugge (de oude Hendrik) werd daar en kwam 's avonds vertellen wat er gebeurd was en waarschuwde dat er wel eens huiszoeking gedaan kon worden.

Een paar dagen later was het zover, 6 Landwachters sprongen van de fiets en zetten de boel af. Oom Gerrit Jan Regelink was net met zijn personeel aan het dorsen. Daar waren een paar spoorwegmensen bij en Jan Verharen een onderduiker uit Zutphen. Die smeerden hem als de bliksem de bongerd in, over 2 meter hoog gaas Lomans kippenhok in dat daar in de bongerd stond. Een van de spoorwegmensen was een klein mannetje. Die was met zijn broek blijven hangen, maar toch weggekomen. Later is daar nog vaak om gelachen maar toen was het bittere ernst.

Mijn vader moest met 2 Landwachters het huis door, de rest bleef op de uitkijk staan. Gelukkig hebben ze niets gevonden dat op relaties met de Joden wees, maar ze keken overal goed. Zelf op de zolder van " 't Spieker " waar niemand kwam en waar geen trap of ladder naar toeging. Ze gingen bij elkaar op de schouder staan en keken er op. Mijn vader had daar naast graan ook nog twee goede fietsen verborgen. Degene die er op gekeken had, had tegen mijn vader gezegd: "Die fiets die je daar hebt liggen moet je opbergen. Hij zei fiets en geen fietsen. Ze namen ze niet mee. Het was iemand uit Vorden, ik weet zijn naam niet meer. Misschien wilde hij op het eind wat goodwill kweken. Misschien kwamen ze ook alleen maar om naar Joden te zoeken. Met die gevonden Joden had mijn vader ook geen enkele relatie. Het was wel iets waar je verdacht mee was.

De Warnsveldse burgemeester met zijn rechterhand, dat zei hij altijd, zijn er nog een paar keer geweest om rond te kijken. Twee van die zwarte kraaien. Ze droegen pikzwarte uniformen. Een keer liepen ze Harm Meijerink, onze onderduiker, tegen het lijf. Toen vroegen ze hem ben je allang hier. Harm was een ijskoude en zei: "O, al jaren" en maakte dat hij wegkwam.

Op het eind van de Oorlogswinter kwamen de mensen uit het westen van het land om eten te halen want daar was niets meer. Met handkarren, kinderwagens, fietsen op massieve of houten banden, enz. Daar heb ik eens een artikelje over geschreven in de Vordense Kroniek.

Op het laatst hadden de Duitsers bijna niets meer en moesten de boeren steeds meer met paard en wagen voor vervoer zorgen. In de school in Wichmond lagen Duitsers. Daar was een 'Feldwebel' bij die kwam op de fiets rond om de boeren op te trommelen om te varen. Het was een klein kereltje en vervelend ook. Willem Roelofs had al eens met mijn vader gepraat om hem uit de weg te ruimen en in de gierkelder te doen. In hoeverre dat ernst was weet ik niet. Maar mijn vader vertelde het, maar hij vertelde er ok bij dat ze wisten wat er in Putten op de Veluwe gebeurd was toen ze daar een aanslag op een Duitser gepleegd hadde. Dat was dat 'Feldwebeltje' niet waard. Toch heeft hij de boeren hier op het eind nog lelijk dwars gezeten.

Op paaszondagavond kwam hij weer rond samen met Maters, die moest meestal mee om met de boeren te praten. De 'Tommies' kwamen dichtbij den de Duitsers uit Wichmond moesten zich terugtrekken op stellingen in Harfsen. Hij moest 4 wagens met paard hebben om zijn manschappen en uitrusting te vervoeren. Maters, de politieagent, had zich verontschuldigd bij de boeren dat hij hem niet op andere gedachten kon brengen.

Zo moesten Derk Tjoonk van Evert Jan Tjoonk van de Schoolweg, één van de jongens van Makkink van de Boshuisweg, Willem Roelofs van de Heerlerweg en onze Harm varen. Dat varen met de Duitsers gebeurde meestal 's nachts want overdag was te gevaarlijk. De geallieerde vliegtuigen schoten op alles wat maar enigszins op Duitsers leek. Toen ze in het holst van de nacht in Harfsen aankwamen had dat 'Feldwebeltje' gezegd dat ze niet terug mochten. De Tommies waren al bij ons en zij moesten verder trekken. De jongens hebben geprotesteerd maar dat hielp niet. Toen hebben ze gezegd dat als ze verder moesten dan eerst de paarden gevoerd moesten worden. Daar scheen de Duitser toch enig benul van te hebben. Dat was goed. Hij voorop met de fiets naar boeren uit de buurt om voer te vorderen. De jongens spanden de paarden uit en sprongen er op. Gebruik makend van de duisternis gingen ze er vandoor. Derk Tjoonk en de zoon van Makkink zijn via Besselinksvonder in Almen dezelfde nacht nog weer thuisgekomen. Willem Roelofs wist in Harfsen, Loman van het Wagenvoort te wonen. Daar zijn Willem en onze Harm toen naar toegevlucht. Daar hebben zij de bevrijding afgewacht.

Paasmaandag kwam er via de Koekoekstraat vanaf Vorden een gevechtswagen-carrier tot bij "de Kets" op de hoek waar ze op Duitsers stuitten. Twee van hen vluchten bij Wuostenenk die daar toen woonde de kamer binnen. De Canadezen want dat waren onze bevrijders gooiden een handgranaat nar binnen waardoor de ene gewond werd en zich overgaf. De tweede een jonge fanatiekeling sprong aan de straatzijde door het raam weer naar buiten en vluchtte aan de overzijde onder dekking van de heg Tjoonks kamp op. Daar werd hij vanuit de carrier doodgeschoten. De andere Duitsers kwamen rollend en kruipend door het natte gras onze kant op en vluchtten als ze dekking van de boerderijen hadden verder richting Suideras. Ze probeerden wel binnen te komen maar de boeren weigerden dat. Ze waren zo overstuurd dat ze geen geweld gebruikten. De Canadezen hebben nog een poosje staan schieten op het bosje dat er toen nog stond aan het begin van de toenmalige Heerlerweg, die die naam toen nog niet droeg. Toen zijn ze weer richting Vorden vertrokken. 60 Jaar na de bevrijding in 2005 hoorde ik van Henk Dijkman, zoon van meester Dijkman uit Leesten, en thans dominee in Canada, dat dat Canadese verkenners waren geweest die vanuit Vorden en Hackfort hier kwamen. Hij heeft veel studie gemaakt van de troepen bewegingen tijdens de bevrijding. Dat ze toen op paasmaandag al in Vierakker waren geweest wist hij niet. Verder gebeurde er die paasmaandag en de dinsdag daarop niets. Er zullen wel geruchten en praatjes geweest zijn maar dat herinner ik mij niet. Wel de zorg om Harm en Willem die nog niet terug waren.

Dinsdag 's avonds na het melken kwam de kreet "Doar hai de Canadezen". Ze kwamen vanaf Wichmond over de Vierakkersestraatweg. Alles wat lopen kon rende naar de weg om de Canadezen te begroeten. Maar de Canadezen reden en liepen zo de Heerlerweg en de Kapelweg op de verder Vierakker in en namen bezit van de boerderijen. Toen wij weer bij de boerderij kwamen stond het vol carriers en andere voertuigen. In de oude schuur, die er nu nog staat, stonden twee voertuigen op de deel en de grote deuren wijd open. Mijn vader bezorgd voor de kleine kalveren en pinken en de zeug met biggen gebaarde en praatte tegen hen dat het veel te koud was met de deuren open.

Schijnbaar begrepen ze dat want er werd er een naar buiten gereden en de deuren gingen dicht. In huis en in de boerderij overal Canadezen. Wij hebben die nacht in de kelder geslapen. De familie Meijerink was ook bij ons. Vader en moeder Meijerink en de beide jongste jongens Bertus en Jan met de kleine Rikie, een nakomertje van plm. 1 maand oud. Jan was even oud dan ik en Bertus een jaar ouder. Mijn vader en vader Meijerink hebben de hele nacht rondgelopen maar wij moesten in de kelder blijven. De andere morgen tijdens het melken en voeren waren wij er ook uit en keken onze ogen uit. Overal soldaten. Ze lagen nog te slapen in het hooi op de deel en in de hilde op de balkens. Overal hingen petroleum lantaarns. Op de gekste plaatsen in de hilde zo onder het riet. Het ging gelukkig allemaal goed. In de keuken in de bedstee lagen ze ook en op de vloer. In de kamer waar Erna en Jan nu ook de kamer hebben zaten ook twee bedsteden. Daar zat een afdeling die met de anderen geen contact hadden. In de kamer was een radio-groep gehuisvest. Voor het huis stond een grote tank met veel antennes er op en er liepen veel kabels naar binnen in de kamer waar de apparatuur stond.

In de tussenverbinding van de oude deel, die nu afgebroken is, en de oude schuur hadden ze in de schuurkeuken ook een radio-kamer. Niet zo groot als in het voorhuis. Maar daar zat ook altijd iemand bij en praatte. Boven de boerderijen vloog een klein vliegtuigje als verkenners. In de oude schuur hadden ze een keuken. Ze hadden een lege granaatkist van plm. 120 cm. lang, 30 cm. breed en 20 cm. hoog de korte zijwand uitgeslagen. In het deksel sloegen ze met een houweel gaten. Daar zetten ze drie van die grote lamellen op. Voor die weggeslagen zijwand zetten ze een grote benzine brander en de vlam ging in de kist.

Mijn vader stond duizend angsten uit dat de boel in de fik zou gaan. Hij heeft snel het lege kuikenhok ontruimd waar grote deuren aanzaten en de kok met zijn gevaarlijke fornuis daarin gepraat. Het eten wat ze bij zich hadden was bijzonder. Wit brood, zo wit had ik het nog nooit gezien en later ook nooit weer en lekker. Corned beef in blikjes en dan chocola. Voor de mannen sigaretten en rum. Maar daar waren ze niet zo scheutig mee met die rum.

Van ons kregen ze eieren. Zij hadden eierpoeder. De melk van de koeien werd in de bussen op de deel gezet en door de soldaten opgedronken. Buiten hadden ze drie granaatwerkers staan. Twee dicht achter de boerderij zo'n 4 à 5 meter vanuit de muur en een bij de grote zaadberg. Plm. 20 meter van huis onder die grote berg hadden ze nog een stukje loopgraaf gemaakt waar ze konden schuilen als de Duitsers eens terugschoten. Maar die hadden gelukkig niet veel meer. Een keer hebben ze nog wat granaten afgeschoten. In de Vretters wei bij Huurnink van "het Reeve" zat nog een trechter van zo'n halve meter. Toen hadden ze hun laatste granaten verschoten.

Met die granaatwerpers schoten de Canadezen wel op de stellingen in Leesten en op Zutphen. Wij jongens hadden de strenge geboden gekregen dat wij in huis wel tussen de soldaten mochten lopen maar nergens aan mochten zitten maar wij mochten absoluut niet naar buiten. Maar toen we binnen waren uitgekeken gingen we toch wel eens bij hen buiten kijken, Jan Meijerink en ik. Eerst ging dat wel goed maar toen de granaatwerpers weer begonnen te schieten schrokken wij ons te 'barsten' en waren we snel weer binnen.

Op de kamp bij Roelofs hadden ze mitrailleur nesten, een stuk of vier. Daar schoten ze ook mee op Leesten. Tussen die kogels zaten er wat die licht gaven. Als het donker was kon je de boog van de kogels zien.

Die groep is de hele woensdag en donderdagmorgen gebleven. Donderdagmorgen waren ze veel aan het brieven schrijven geweest vertelde mijn moeder later en deden de magazijnen van hun stenguns vol. In de middag zijn ze vertrokken richting Leesten en Zutphen. Wat werd het toen stil op de boerderij. Toen kwam pas het grote leger met het grote materiaal. Hier hebben we toen geen soldaten meer gehad. Alleen een officier en zijn adjudant hebben dat weekend nog in de kamer gezeten. 's Avonds zat hij wel eens bij ons maar je kon niet praten. Wij kregen dan chocola van hem. Helemaal boven in "het Spieker" keek hij met zijn verrekijker naar de gevechten en de branden in Leesten. Mijn vader was daar eens bij hem gaan staan en op de grote stafkaart "het Overkamp" de boerderij van oom Albert en tante Toontje aangewezen. "That burnt" had hij toen gezegd. Het was echter de boerderij van Jimmink die er net voor stond van hieruit gezien. "Het Overkamp" is een dag later afgebrand hebben we later gehoord.

Toen kwamen ook de grote Chermon tanks. Die draaiden op de hoeken van de straten de stenen er zo uit met hun grote rupsen banden. Er kwamen er eens drie vanuit Wichmond zonder de bocht bij "de Kets" te nemen en reden de weg naar Tjoonk van " 't Vierakker " op. Deze weg liep toen nog vanaf Van Rossum. Ze reden bij Schoenaker de wei in en draaiden met een grote boog terug naar de boerderij. Je kon van de Heerlerweg af zo de graszoden door de lucht zien vliegen. De boeren vonden dat natuurlijk niet fijn maar ze zeiden er niets van want het waren onze bevrijders.

Achter het Suideras in de koeweide zetten ze de grote kanonnen neer. Toen die begonnen te schieten dreunden de muren van "het Spieker" en die zijn 60 cm. dik. Dat was beangstigend vooral 's nachts. Mijn vader vertelde dat hij 's nachts een keer de achterdeur was uitgelopen. Het was net of je in de poorten van de hel keek zei hij. Alles was vuur boven de bossen van "het Suideras".

Bij Tjoonk aan de Kapelweg hebben de Canadezen een hospitaal gehad. Daar kwamen de doden en gewonden binnen. De doden werden doorgestuurd naar Wichmond en bij de Katholieke Kerk begraven. Later zijn ze naar Holten gebracht en op het Canadese kerkhof herbegraven. De dode Duitser bij Tjoonk op de kamp is door Derk van Evert Jan Tjoonk in opdracht van de Canadezen met nog een andere Duitser begraven. Die zijn later ook weer opgegraven en weggebracht om herbegraven te worden.

Tijdens de slag om Leesten en Zutphen zag je geregeld groepen Duitse krijgsgevangenen over de weg met een Canadese tank of auto erachter. Tijdens de bevrijdingsdagen heeft het paard dat er nog was, een Groninger merrie, een week lang niet gevreten.

De toenmalige Heerlerweg was toen een grindweggetje met de afrastering er dicht tegen aan. Die was met al dat grote materiaal wel erg in de vernieling gereden. Wij waren daar mee aan het herstellen, want wij hadden daar in een hok altijd wat stiertjes die konden dan weer naar buiten.

■

Opeens kwamen er een paar fietsers aan en die stopten bij ons, het waren onze Harm en Willem Roelofs. Wat was dat een vreugdevol weerzien. Het eerste wat Harm tegen mijn vader zei was: “Jan ik heb het paard ook nog”. Daar was hij bijzonder trots op. Dat paard stond nog bij Loman in Harfsen. Willem was het met het paard minder goed vergaan. Toen de mannen uit Vierakker er met hun paarden vandoor waren gegaan en de Duitsers verder wilden trekken waren ze bij de Harfsense boeren paarden komen vorderen. Zo kwamen ze ook bij Loman van het Wagenvoort. Deze had echter hele goede warmbloed fokmerrie’s. Willem Roelofs had een oud paard bij zich. Toen had Loman gezegd: “Laten we dat oude paard aan de Duitsers meegeven, dan krijg jij van mij een mooie jonge fokmerrie”. Zo gezegd, zo gedaan.

In Harfsen is tijdens de bevrijding hard gevochten en op de boerderij van Loman zijn enige granaten terecht gekomen. De boerderij is niet afgebrand maar er zijn wel vee en o.a. ook paarden omgekomen. Zo heeft Willem Roelofs nooit een warmbloed fokmerrie gekregen. Wat een opluchting dat onze Harm en Willem veilig terug waren. Mijn vader heeft later wel eens verteld dat hij daarover zeer ongerust was geweest dat hij Harm had laten gaan. Hij had daarover ook met de oude Jan Meijerink, Harm’s vader gepraat toen ze tijdens de nacht rondliepen op de boerderij tussen de soldaten. Meijerink had immers al een zoon verloren. Toen had de oude Meijerink gezegd en dat heeft mijn vader zijn leven lang gewaardeerd: “Laten we het maar rustig afwachten Harm is nog een vrijgezel, maar jij hebt een vrouw en kinderen”.

Na de oorlog begon het leven weer zijn gewone gang. Voor de meesten was dat op een boerderij niet zo moeilijk want de boerderij stond er nog en het vee was er nog. Voor een deel van de mensen was het echter wel een ramp. Veel boerderijen waren afgebrand of stukgeschoten. Veel vee was verongelukt of verbrand.

Boeren die voor de oorlogshandelingen moesten vluchten of evacueren hebben hun vee losgelaten en in de wei gejaagd. Het was toen een vroeg voorjaar want er was gras genoeg. Veel vee kon ook niet weer op stal want de boerderijen waren weg. Toch was er natuurlijk veel trammelant want de koeien werden een tijd niet gemolken. Ze gaven toen niet zoveel als nu.

Er werden inzamelingen gehouden van vee en voortvaring en huisraad voor de getroffen. De gevangen genomen N.S.B.-ers, zwarthandelaren en andere meelopers van de bezetter werden te werk gesteld om puin te ruimen. Ook moesten ze stenen bikken om noodwoningen en noodstallen te bouwen voor het vee voor de komende winter.

Mensen wiens boerderij was afgebrand trokken in een leeg kippenhok of bij de burens in een schuurtje en probeerden de boel weer aan het draaien te krijgen. Oom Albert en tante Toontje hebben met de kinderen bij buurman Pelgrim in de schuur gewoond en hadden slaapkamers gekregen bij Pelgrim op zolder.

Die noodwoningen waren erg klein en gebouwd met oude stenen. Halfsteens en gedekt met stro. De binnenmuren dito en de zoldering van board. Een woonkamer-keuken en slaapkamers al naar gelang de grootte van het gezin. Maar wel zo klein mogelijk. De koestallen werden meestal weer benut. De buitenmuur werd weer halfsteens opgemetseld, soms stond ze nog en een meter voor de voergoot werd ook een muur gezet en het geheel werd afgedekt met stro. Ook werden wel noodstallen gebouwd van stobalen.

Ongeveer een maand na de bevrijding moest mijn vader met het paard naar de hengst naar Steenderen. Ik mocht mee. Op de weg naar Baak ongeveer ter hoogte waar nu de veldkapel staat moesten we van de weg af. Er kwam een militaire colonne aan. Daar hebben wij toen plm. 1,5 uur gestaan er trok ons een leger voorbij. Tanks en vrachtwagens, jeeps en carriers, stukken geschut, veldkeukens een hele legertros. Aan weerszijden van de voertuigen een rij soldaten lopend. Zoiets was alleen vergelijkbaar met de Duitse inval. Die hadden toen ook zulk materiaal. Ik was echter 5 jaar ouder en ik had nooit eerder zoiets gezien en naderhand ook nooit meer. Die tanks maalden de stenen uit de straat vooral in de bochten. De wegen moesten naderhand allemaal opnieuw bestraat worden.

De gevangengenomen N.S.-B.-ers en hun handlangers moesten ook de eenmansgaten en loopgraven en tankgrachten weer dicht maken voor zover dat de boeren zelf niet deden.

Na de oorlog ging alles snel weer aan het werk want men wilde de boel zo snel mogelijk weer opbouwen want er was veel kapot en er was een gebrek aan veel dingen. De mijnbouw en de landbouw waren twee pijlers waar snel weer geld in verdiend kon worden zonder dat daar veel in geïnvesteerd hoefde te worden.

De boeren maakten dus zelf de weilanden en het bouwland weer in orde. Eenmansgaten en loopgraven werden gedicht. Lege patroonhulzen en ander achtergebleven afval werd afgevoerd of begraven. In “de Dieselweerd” lag nog een pantservuist naast een eenmansgat. Die is daar ook begraven.

In de koeweide van “het Suideras” lag een huizenhoge berg granaathulzen van de grote kanonnen die daar gestaan hadden. Oud ijzerhandelaar Zwakhoven is de hele zomer bezig geweest om met paard en wagen de lege hulzen af te voeren.

Ook lag er overal kruit dat kon je gebruiken om de kachel en de pijp mee aan te steken. Dat brandde langzaam op als sterretjes. Ze waren zo’n 30 cm. lang. Eigenlijk was het levensgevaarlijk en er zijn hier en daar ook wel ongelukken gebeurd met dat oorlogstuig. Ook zag je bij sommige boerderijen graven van gesneuvelde soldaten en ook wel in het veld. Meestal Duitsers want de Canadezen werden meestal wel op de kerkhoven begraven. Een ruwhouten kruis met de helm erop gaf de plaats aan. Later zijn deze allemaal opgegraven en op militaire begraafplaatsen herbegraven.

Na de bevrijding werden overal buurtfeesten gehouden. Hier gebeurde dat bij Driekus Loman op de deel. Er kwam dan een goochelaar voor de kinderen en ’s avonds was er dansen. Daar mochten wij nog niet naar toe. Ook werd er in Wichmond een grote optocht gehouden evenals op veel andere plaatsen.

Toen de scholen weer waren schoongemaakt en ontluisd gingen wij weer naar school. Het hoofd Jansen Venneboer was voor de oorlog officier geweest en moest nog weer opkomen om het nieuwe leger op te bouwen. Meester Haverkamp was bij de ondergrondse geweest en is later bij de Stichting 1940-’45 aangesteld. Hij is niet of nauwelijks nog weer aan de school geweest. Meester Jansen Venneboer was met plm. 1 jaar weer terug en is tot zijn pensioen aan school gebleven.

Dat nieuwe leger moest worden gevormd voor onze veiligheid maar voornamelijk om Nederlands Oost-Indië, het tegenwoordige Indonesië, te bevrijden van de Japanners. De Japanners boden hardnekkige tegenstand en de Engelsen en Amerikanen, zeg maar de geallieerden, hebben daar in de Pacific grote verliezen geleden temeer omdat de Japanners zich niet overgaven. De Japanners vochten zich letterlijk dood. Dat heeft de geallieerden doen besluiten om atoombommen op Hiroshima en Nagasaki te gooien. Toen is Japan gecapituleerd. Dat heeft veel mensenlevens gekost maar aan de andere kant ook veel jonge levens gespaard aan beide zijden.

Wat daar in Indonesië in de oorlog allemaal gebeurd was onder de Japanse bezetting wist men hier weinig van. Dat er veel mensen zijn omgekomen in de Japanse kampen en bij de aanleg van de beruchte Birma spoorlijn hoorde men pas na de oorlog.

In de oorlog waren er nogal wat jonge, maar ook oudere mannen als “Engelandvaarder” het kanaal overgestoken om zich bij de Nederlandse regering te melden als soldaat, marinier of vlieger om op een of andere manier nazi-Duitsland te bevechten en Nederland te bevrijden. Wat niet bij de R.A.F. of andere geallieerde onderdelen was terechtgekomen werd gevormd tot de Prinses Irene Brigade en heeft als zodanig deelgenomen aan de bevrijding van Nederland. Na de bevrijding heeft men hierop verder gebouwd en heeft met de andere oorlogsvrijwilligers (O.V.W.-ers) de 7 December divisie gevormd die als eersten naar Indonesië zijn afgereisd om daar het commando van de Engelsen over te nemen. Later zijn ze gevolgd door vele dienstplichtigen.

Toen was dat een normale zaak. Vele Europese landen hadden koloniën in Azië, Afrika, Noord- en Zuid-Amerika en Australië was geheel een kolonie van Engeland. De bevolking in die landen waren door de oorlog, na de oorlog tot het bewustzijn gekomen om zichzelf te regeren. Zo kwam er toen een stroming opgang onder leiding van de Verenigde Staten van Amerika en de Verenigde Naties om die volkeren dat ook te geven. De koloniserende landen stribbelden tegen zo ook Nederland. Ook omdat vele landgenoten zich daar gevestigd hadden, er geboren waren en zich daar thuis voelden.

Toch is in 1948 de soevereiniteit van Indonesië erkent en is Nederland uit Indonesië vertrokken. Toen kwamen veel Indonesische Nederlanders ook terug plus een aantal Ambonezen die in het Nederlands Indisch leger gediend hadden onder de Nederlanders. Onze Nederlandse jongens die daar toen gediend hebben wordt nu wel eens verweten dat wij daar toen niets meer te zoeken hadden. Ik vind dat niet terecht. Onze jongens deden toen gewoon wat er onder die omstandigheden van hun verwacht werd. Er zijn er tenslotte ook nog plm. 6000 achtergebleven die hun leven gaven voor een zaak die toen naar veler mening terecht was. Inmiddels zijn we 60 jaar later toen ik dit opschreef,. In 1945 zei de mensheid nooit meer oorlog. In die 60 jaar zijn er alweer vele oorlogen uitgevochten en nog aan de gang en er zullen ongetwijfeld nog velen volgen. Voor de mensen die de oorlog 1940-’45 bewust hebben meegemaakt is dat iets wat je nooit vergeet en wat je een andere kijk geeft op veel dingen dan diegenen die het niet hebben meegemaakt.

Zolang er nog mensen zijn die de oorlog hebben meegemaakt zal er ook nog over gepraat worden. Maar deze mensen beginnen schaars te worden. Voor hen was het een grote gebeurtenis. In het geheel van de wereldgeschiedenis was het echter een intermezzo. Niet meer dan in stipje in de tijd.

